

פרשת לך לך

בענין ישוב א"י

[א]

הכל מעלין לא"י

ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען. (בראשית יב,ה)

כפיית אברהם את שרה לעלות לא"י

המשך חכמה מביא דברי הזוה"ק וז"ל ויקח אברם וכו' - מהו ויקח אלא אמשך לה במילי אחריו, בגין דלית ליה רשות לבר נש למפיק איתתא למיהך בארעא אחרת בלא רעותה דילה. (זוה"ק פ' לך דף עט) פי' שאברהם אבינו ע"ה היה צריך "לקחת את שרה בדברים" ולא היה יכול לכופ אותה ללכת אחריו, שאין אדם רשאי לכופ את אשתו ללכת לארץ אחרת. והק' על זה המשך חכמה הא לארץ ישראל מצוה לעלות, וגם יכול לכופ את אשתו לעלות, (כתובות קי,ב) ואז ג"כ היתה ישיבת א"י מצוה וכמו דאיתא ביבמות, (סד,ב) ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה. אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המנין. הרי לן להדיא שגם בזמן אברהם אבינו ע"ה שייך ישוב א"י.

ותי' המשך חכמה דיתכן דרק אברהם היה מצווה ב"לך לך", ולכן היות ושרה לא היתה מצווה, לא היה יכול לכופ אותה. אבל לכאורה תירוץ זה לא מובן, שהרי הוא הוכיח שכבר מאז היה מצות ישוב א"י נוהג, מזה דישיבת חו"ל לא היה מן המנין, א"כ אפילו אם שרה לא נצטוה ללכת עכשיו, אבל תיפ"ל מזה שהיה מצות ישוב א"י נוהג.

מתי התחיל מצות ישוב א"י

עוד תי' המשך חכמה דאולי כפי מה שדרשו בב"ב (ק,א) מהפסוק "קום התהלך בארץ", שאברהם קנה הארץ בהילוך, א"כ לא היתה עדיין ישיבת ארץ ישראל מצוה, משום דעוד לא החזיק בה ואכמ"ל.

קדושה למצוות התלויות בארץ, קדושה למעלות א"י

והנה מבואר בכמה מקומות (שו"ת תשב"ץ סי' ר, ספר כפתור ופרח סי' י) שיש שני דינים בקדושת א"י, (א) קדושה לגבי מצוות התלויות בארץ, (ב) קדושת השכינה (כלשון התשב"ץ) שנוגע לכל המעלות הרוחניות של א"י, כגון מה שאמרו חז"ל (כתובות קי,ב) שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, והמעלה שיש בקבורה בא"י, ועוד. וא"כ יש לדון, האם הדין כפייה לעלות לא"י תלוי בקדושת השכינה, מה שנוגע למעלות של א"י, או שתלוי בקדושת א"י, מה שנוגע לקיום מצוות התלויות בארץ.

כפייה לעלות במה תלוי

ונחלקו בזה התשב"ץ (סי' ר) והמהרי"ט (בשו"ת ח"ב יו"ד סי' כח), דעת התשב"ץ להדיא שהדין של הכל מעליו לא"י הוא משום קיום מצוות התלויות בארץ, אבל דעת המהרי"ט שהיא משום קדושת הארץ. ועי"ש (במהרי"ט) שמוכיח את זה מהא דהאשה ג"כ יכולה להכריח בעלה לעלות, והרי לגבי כיבוד אב ואם כתיב "איש אמו ואביו תוראו" ודרשין (קידושין ל, ב), איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה, א"כ רואים שקיום מצוות נדחה מפני כבוד בעלה. ועוד שאין לאשה קרקע ולכן היא לא יכולה לקיים מצוות התלויות בארץ. אלא ע"כ שהדין של הכל מעליו הוא משום קדושת השכינה.

א"כ י"ל שהמשך חכמה סובר כהתשב"ץ, ולכן היות וקודם שקנה אברהם אבינו ע"ה את א"י היה של הכנענים, והרי יש מ"ד שיש קנין לעכו"ם להפקיע ממצוות התלויות בארץ, (וכ"ש שלא חל דיני המצוה קודם שהיה קנוי לנו) ואם הדין של "הכל מעליו לא"י" תלוי במצוות התלויות בארץ, מובן למה אאע"ה לא היה יכול עדיין לכופ את שרה לעלות לא"י.

מתי חל קדושת א"י לענין מעלות א"י

אבל אין זה מוכרח ויתכן שהמשך חכמה יכול לסבור גם כמהרי"ט. דכנראה שיש מחלוקת מתי חל קדושת א"י לענין מעלות א"י. בספר כפתור ופרח (פרק י) משמע שלא חל קדושת א"י עד ברית בין הבתרים, שהרי כ' שאז הנחיל הקב"ה א"י לאאע"ה, וז"ל שמאותה שעה זכה בה אברהם אע"ה לכל זרעו, שהרי באותו מעמד הנורא אמר לו השם יתברך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ודור רביעי ישובו הנה, ולעיל מיניה כתב הכפתור ופרח, וז"ל הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים, לא משעת הכבוש לחוד. א"כ בשעת שאמר לו הקב"ה לך לך, לא היה בא"י קדושה, אפילו מה שנוגע למעלות א"י.

אבל עי' בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלד) שדן האם הדין של הכל מעליו לא"י ולירושלים נוהג בזה"ז, וכ' שהעיקר כדברי המהרי"ט, דלא משום מצות התלויים בא"י וירושלים כופין, אלא משום קדושת עצמה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, וכתב אח"כ וז"ל כי אין אנו עוסקים אם מצות נוהגים או לא, רק בקדושה עליונה שירושלים הוא שער השמים מימות עולם, אפילו כשהיה היבוס יושב ירושלים והכנעני והפריזי אז בארץ, ולא זזה ולא תזוז שכינה מכותל מערבי אפילו בחורבנה. הרי לן שהחת"ס מרמז שאפילו לפני שנכנס אאע"ה לא"י, שהכנעני היו אז בארץ, כבר חל קדושת א"י לענין מעלות א"י.

א"כ לפי הכפתור ופרח, אפילו אם נאמר (כמהרי"ט) שהדין של הכל מעליו לא"י תלוי במעלות א"י, יתכן שלא היה הדין קיים בשעת צווי של "לך לך", הואיל ועדיין לא חל קדושת א"י לענין מעלותיה.

כפייה להעלות בזה"ז

התוס' לכתובות (ק"א, ב) מביא דברי רבינו חיים כהן דאין כופין להעלות לא"י בזה"ז, משום דעכשיו אין מצוה לדור בא"י, כי יש כמה מצות התלויות בארץ, וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליהרהר בהם ולעמוד עליהם. והק' המהרי"ט הרי (לשיטתו) אין הדין כפייה תלוי בקיום מצות התלויות בארץ, אלא בקדושת השכינה כנ"ל, א"כ מה איכפת לי שקשה לקיים מצותיה בזה"ז,

עדיין יש דין כפייה מחמת קדושת א"י. עוד הק' שמה בכך שההלכות הם קשות, הרי גם הלכות שבת קשות, אלא שצריכים ללמוד אותם כדי לא ליכשל, א"כ במצוות התלויות בארץ ג"כ חייב ללמוד את ההלכות היטב כדי לדעת מה לעשות. מכח קושיות אלו הוא מגיע המהרי"ט למסקנא שתלמיד טועה כתב הדברים, ולא מפי ר' חיים כהן יצאו. (עי"ע בזה בחידושי מהרי"ט לכתובות שם)

לגבי קושיא הראשונה י"ל שר' חיים כהן סובר כהתשב"ץ, שהדין של הכל מעלין הוא משום מצוות התלויות בארץ, ולכן ס"ל שאם אינו יכול לקיימם אין ענין לכופ לעלות. ולגבי קושיא השנייה יש ליישב דברי ר' חיים כהן עפ"י דברי האג"מ. דהנה באג"מ (חלק אבה"ע סי') מחדש הגרמ"פ דאפילו להסוברים שיש מצות ישוב א"י, אבל אין כאן חיוב גמור אלא מצוה קיומית בלבד. עי"ש שמוכיח יסוד זה ממה שכתוב בגמ' (ע"ז יג,א) ונפסק בר"מ (פ"ה מהלכות מלכים ה"ט) שאסור לצאת מא"י לחו"ל, ולא כתוב שחייב לעלות, וע"כ שהאיסור לצאת אינו אלא למי שכבר גר בא"י. ולפי"ז י"ל שזה הפשט בר' חיים כהן, שהיות ואין כאן חיוב גמור, לא כדאי בשביל מצוה קיומית ליכנס למצב שיכשל באיסורים. אבל עיין היטב בל' הרמב"ן בספר המצוות (מצוות ששכחן הרב מצוה ד) שמבואר בדבריו שנוקט שיש חיוב גמור. וכ"ה להדיא בשו"ת מבי"ט סי' קכח עי"ש.

אשה במצות ישוב א"י

בעיקר חידוש של המהרי"ט שאשה פטורה ממצות ישוב א"י משום דלא סיפק בידה לעשות, יש להעיר עליו טובא. די"ל דרק בכיבוד אב ואם די' דרשה גמורה, דכתיב איש אמו ואביו תיראו, אבל מהיכי תיתי לפטור אותה משאר מצוות. הגע בעצמך האם נאמר שבעל שרוצה שאשתו תעבור עבירה בשבילו, שתשמע לו משום שיש לה חיוב לכבדו. עוד צ"ע שרוצה להוכיח מזה, שאין החיוב משום מצוות התלויות בארץ אלא מחמת קדושת הארץ, וק' אפילו אם יסוד החיוב הוא קדושת הארץ, למה היא יכולה לכופ לבעלה, הרי "אין סיפק בידה לעשות".

עוד תי' על קושיית המשך חכמה

בנוגע לעיקר קושיית המשך חכמה, למה אאע"ה לא היה יכול לכופ לשרה לעלות לא"י, ראיתי בשם המ"א בספרו שמן ששון (על הזהו"ק) שתי' עפ"י דברי התוס' שאין כפייה לעלות לא"י בזה"ז, משום סכנת הדרכים א"כ כאן שכתוב והכנעני אז בארץ, ממילא הוי סכנה ופטורה מלעלות, ולכן היה צריך לשכנע אותה.

[ב]

כיבוד אב ואם או ישוב א"י

דברי הפני"פ שכאן"א דוחה ישוב א"י

עי' בס' פנים יפות שמביא מדרש עה"פ "לך לך", לך אני פוטר מכיבוד אב ואם. ועי"ש שמסביר שבאמת לא היה לו לעלות לא"י, שע"ז מבטל מצות כיבוד אב ואם, אלא שהקב"ה התיר לו משום שתרח אביו היה רשע, ואינו חייב בכבודו. ומביא ראיה שכיבוד אב ואם דוחה מצות ישוב א"י, שהרי יעקב אבינו ע"ה נענש על שלא קיים מצות כיבוד אב ואם, ולא נענש על שביטל מצות ישוב

א"י. לבסוף מחלק בין אם הבן בחו"ל שאז אסור לו לעלות, הואיל ויבטל ע"י זה מצות כיבוד אב ואם, לבין היכא שהוא כבר בא"י שאינו מחויב לצאת בשביל כיבוד אב ואם. ויש לדון על דבריו טובא, אבל ראשית כל נדון על עצם מצות ישוב א"י.

שיטת הרמב"ן לגבי מצות ישוב א"י

דהנה הרמב"ן ב"מצוות ששכחן הרב" מצוה רביעית כ' וז"ל שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (מסעי לג ורמב"ן שם) והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ. ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו יתברך (דברים א) באו ורשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם, ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה, כמו שאמר ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וכו', וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים, אם רצו אחר כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים. **שנצטוינו בכיבושה ובישיבתה.** ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה, והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פ"ה ה"ד, וכע"ז כתובות קי, ב) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניו כעובד עבודה זרה, שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים. וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. **אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו, ואפילו בזמן גלות** כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקראו בגדיהם, וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. וכן דעת הרשב"ץ בספרו זהר הרקיע (מצוה רלה) דמצות ישוב א"י נמנה במנין בתרי"ג מצוות.

שיטת הרמב"ם

ויש לדון האם מזה שהר"מ לא מנה מצות ישוב א"י במנין המצות, יש להוכיח שחולק על הרמב"ן וסובר שאין מצוה כלל, או דילמא יש סיבה למה לא נמנה במנין המצות, אבל מודה שיש מצוה וחיוב. והנה בספר מגילת אסתר על סה"מ כ' שדעת הר"מ שאינו נוהג לדורות, משום שאינו נוהג אלא בזמן שהבית בבנינה. וכבר תמהו עליו (עי' שו"ת אב"נ חיו"ד סי' תנד) שהרי אף אם נאמר שאינו נוהג עכשיו, אבל היות שאחרי שיבא משיח צדקינו ינהוג המצוה א"כ שפיר מקרי נוהג לדורות. ויש הוכחה גמורה ליסוד זה ממצות הקרבנות, שכל מוני המצוות מונים את הקרבנות במנין המצוות, אף שאינם נוגעים בזה"ז. אלא הטעם הוא שזה שלא מונים מצוות שאינם נוגעים לדורות, מסביר הר"מ (שורש ב) משום דכתיב תורה צוה לנו משה "מורשה", מלשון ירושה, ומצוה שאינו נוהג לדורות לא הוי מורשה. א"כ פשוט שזה דווקא במצוה שיתבטל לגמרי, אבל אם לעתיד ינהוג, שפיר הוי "מורשה", ונמנה במנין המצוות.

ועוד שהרי מבואר בכמה מקומות בש"ס שמצות ישוב א"י נוהג אפילו בזה"ז, והר"מ מביא אותם להלכה. בכתובות (קי, ב) כתוב, הכל מעלין לא"י, ונפסק בר"מ. ובגיטין פ' השולח כתוב, שהמוכר עבדו לחו"ל יוצא לחירות, ונפסק בר"מ. ויש לדחות ראיות אלו, דכבר הבאנו שנחלקו גדולי עולם בטעם למה כופין לעלות. דעת מהרי"ט משום ישוב א"י, ודעת התשב"ץ משום מצוות התלויות בארץ. א"כ לפי התשב"ץ אין ראיה כלל שיש מצוה בעצם ישוב הארץ, דהא דמעלין לא"י אינו אלא משום קיום המצוות התלויות בארץ. אבל יש להוכיח מגיטין (ח, ב) אמר רב ששת לומר שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת, בשבת סלקא דעתך כדאמר רבא אומר לעובד כוכבים ועושה,

הכא נמי אומר לעובד כוכבים ועושה, ואף על גב דאמירה לעובד כוכבים שבות, משום ישוב ארץ ישראל לא גזור רבנן. וכן פסק הר"מ (פ"ו מהל' שבת הל' ב). ובפ"ה מהל' מלכים ה"ט כ' הר"מ וז"ל אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם, ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור, אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין, במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס יצא לכל מקום שימצא בו ריוח ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום. הרי לן שפסק להדיא שיש מצות ישוב א"י, א"כ צ"ע למה לא מנאו במנין המצוות.

טעם באיסור לצאת לחו"ל

ויש לדחות הראיה דהנה נחלקו הראשונים בטעם האיסור לצאת מא"י לחו"ל, דעת הרשב"ם (ב"ב צא,א) דע"ז מתבטל ממצוות התלויות בארץ, אבל ברמב"ן (ריש מס' גיטין) מבואר שתלוי ב"קדושת הארץ". דהרמב"ן כ' שם שאפילו למ"ד קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, אסור לצאת ממקום שרק קידשום עולי מצרים, **דבחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה**, ולכן נפרדו הרבנים מהדדי בעכו, ע"ש. הרי לן אע"פ שאין מצוות התלויות בארץ נוהגות, עדיין יש איסור לצאת. אז אם נאמר שהר"מ יסבור כהרשב"ם, אין היכרח מזה שאסור לצאת, שיש מצות ישוב א"י, דאפילו אם אין מצוה בישוב הארץ, אבל עדיין אסור לצאת שמתבטל מצוות התלויות בארץ.

מצוות הכוללות כל התורה

הנה היה אפשר ליישב עפ"י מש"כ הר"מ (שורש ד) שמצוה שכולל כה"ת לא נמנה במנין המצוות. א"כ לפי הרמב"ן בכמה מקומות (ויקרא יח, כה, עה"פ ולא תקיא הארץ אתכם, ועוד מקומות) שעיקר קיום המצוות הם בא"י, משום שאינו דומה מקיים מצוה בפלטרין של מלך, למקיימו במקום אחר. א"כ מצות ישוב א"י נוגע לכה"ת ולכן הר"מ לא מנאו כמצוה בפני עצמה. אבל אחרי התבוננות נר' שזה לא נכון, שרק מצוה שכל הצווי הוא לקיים שאר המצוות, ככל הדוגמאות שהביא שם הר"מ, כגון ושמרתם את מצותי (אמור כב), ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום (עקב יא), שכל אלו אין להם מעשה מצוה חוץ מלקיים מצוות אחרות, ולכן לא נמנו כמצוה בפני עצמם, אבל מצות ישוב א"י אע"פ שנוגע לקיום שאר המצוות, אבל יש לה גם קיום בפני עצמה, דהיינו לגור בא"י, א"כ אין שום סיבה שלא למנותו כמצוה בפני עצמה.

עשיית הארון ובנין הבית

ועי' בשו"ת אבני נזר חיו"ד סי' תנד שתי' עפ"י דברי מעיין החכמה שמיישב למה לא נמנה מצות עשיית הארון, ותי' משום שעיקר תכלית ביהמ"ק הוא לצורך ארון וכפורת, כדכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. וכבר אמרו מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה טפחים, ולסבת זה ארון תשעה וכפורת טפה וכתוב ונועדתי לך וגו'. ועוד הביא פסוקים מדברי קבלה, המורים שתכלית ביהמ"ק לצורך ארון וכפורת, ע"כ אין למנות עשיית הארון ועשיית בית המקדש לשתי מצוות. ומנה מצות עשיית ביהמ"ק שהיא מצוה לעצמה, והוא לצורך ארון וכפורת. ולפי"ז כתב האב"נ דזה עצמו הטעם בענין ישיבת א"י, דמצוות החרם תחרימם היא כדי שאנחנו נשב בארץ, שהרי יהושע שלח פרגמטוטין מי שרוצה לפנות יפנה, הגרגשי עמד ופנה ולא עשה לו כלום. ע"כ לא נמנה החרם תחרימם וישיבת א"י לשתיים, ומנה רק מצוות החרם תחרימם. והרמב"ן לטעמיה שמנה עשיית ארון וכפורת, ע"כ מנה גם ישיבת א"י וזה פשוט.

ועי' שו"ת רשב"ש (סי' ב) דדעת הר"מ דמצות ישוב א"י אינו אלא מדרבנן, ולכן לא נמנה במנין המצות כדעתו בשורש א שמצוה דרבנן לא נמנה במנין המצות, ודלא כבה"ג עי"ש. וכבר הבאנו דברי הגרמ"פ שאין כאן אלא מצוה קיומית. ולדבריו מובן ג"כ למה לא נמנה במנין המצוות. אבל מל' הרמב"ן אינו משמע כן ואולי משו"ה הרמב"ן מונה מצות ישוב א"י.

נדר לעלות לא"י

וע"ע בשו"ת מבי"ט (סי' קלט) דדן במי שנדר לעלות לא"י ואשתו והוריו מוחים בו, האם יכול להתיר הנדר. ועי"ש שפסק שאין להתיר הנדר, משום דהוי נדר לבטל מצוה. ואי משום כיבוד אב ואם הרי גם הם מחויבים לעלות ולגור בא"י, ואז יכול לקיים גם מצות ישוב א"י וגם וכיבוד אב ואם. הרי לן להדיא שיש חיוב גמור. [ועי' שו"ת מהרי"ט ח"ב סי' כח ובשו"ת רשב"ש סי' ב דהעלייה עצמה אינו אלא הכשר מצוה, וממילא אפשר להתיר הנדר, דלא מקרי שמתיר נדר לדבר מצוה. ואין להוכיח מכאן שאין חיוב לעלות, ורק מי שכבר שם יש לו חיוב, דאטו נאמר שפטור מלקנות לולב לפני סוכות הואיל ואינו אלא הכשר למצות הנטילה.]

אביו שצוה בנו לעבור עבירה

ולפי"ז יש לדון על דברי הפנים יפות שהתחלנו בהם, דאם נאמר שלכו"ע יש מצות ישוב א"י, א"כ הרי קי"ל בשו"ע (יו"ד סי' רמ סעי' טו) שאם אמר לו אביו לעבור על דברי תורה אין שומעין לו, בין מצות עשה בין מצות ל"ת, ואפילו מצוה של דבריהם. א"כ אם אמר לו אביו על תעלה לא"י, אפילו אם הסיבה הוא כדי שיכול לכבדו בחו"ל, אינו מחויב להקשיב לו. א"כ אפילו אם תרח לא היה רשע, לא היה מחויב להקשיב לו והיה מותר לו לעלות. ועוד שהרי המבי"ט כ' בפירוש שאין כיבוד אב ואם דוחה מצות ישוב א"י. ועי"ש שהביא דברי תרה"ד (סי' מ) שאם אמר לו אביו שלא ילך ללמוד במקום מסוים שאינו מחויב להקשיב, וכן נפסק להלכה ביו"ד (סי' רמ"א סעי' כה ברמ"א).

ב"נ בכיבוד אב ואם

ולעיקר קושייתו מהמדרש, היה אפשר לתרץ שאולי ב"נ חייב בכיבוד אב ואם [עפ"י דברי רבינו ניסים גאון ריש מסכת ברכות, שב"נ חייב במצוות שכליות, א"כ בפשטות נכלל בכלל זה גם כיבוד אב ואם (עי' בס' החינוך שיש בכיבוד אב ואם משום הכרת הטוב)] ועל מצות ישוב א"י לא נצטוו, א"כ משו"ה בלי שהקב"ה יתיר לו לעלות לא"י היה חייב לישאר משום כיבוד אב ואם. אבל לכאורה יש גמרא מפורשת שגוי אינו חיוב בכיבוד אב ואם. עי' בקידושין (לא, א) כשהגמ' מביאה המעשה של דמא בן נתינא, הגמ' מסיימת ומה מי שאינו מצווה ועושה כך, מי שמצווה ועושה עאכו"כ. הרי לן להדיא שאין ב"נ מצווה על מצות כיבוד אב ואם. ואולי יש לדחות שכוונת הגמ' להא דאיתא בב"ק (לח, א) דא"ר יוסף עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, מה ראה ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתירן להם. איתגורי אתגר א"כ מצינו חוטא נשכר, אמר מר בריה דרבנא לומר שאפילו מקיימין אותן אין מקבלין עליהן שכר כמצווה ועושה אלא כאינו מצווה ועושה, א"כ כוונת הגמ' על השכר. אבל בזמן אברהם אבינו ע"ה היה להם דין מצווה ועושה.

וראיתי מתרצים עפ"י המשך חכמה הנ"ל דקודם שאברהם אבינו ע"ה על לא"י לא היה ענין לגור שם א"כ לא היה לו היתר לבטל מצות כיבוד אב ואם לעלות לא"י.

[ג]

יציאה מא"י לכאו"ו

יציאת ארעי

אחרי שביארנו שאין חיוב כיבוד אב ואם דוחה מצות ישוב א"י, יש לדון האם מותר לצאת מא"י (אפילו לזמן קצר) כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם. והנה השלטי גיבורים בפרק שלישי של מס' שבועות (ח,א בדפי הרי"ף) שמי שנשבע לעלות לא"י ולחזור, האם אפשר להתיר. וכ' שליכא קיום מצות ישוב א"י בזה שבא לזמן קצר, כמו שאין איסור לצאת לזמן קצר, שהחיוב הוא לגור בא"י לא לבקר. ולפי"ז אין איסור כלל לצאת לזמן קצר.

אבל יש להעיר עליו מההיא דגיטין (עא,ב) כי נפטרי רבנן מהדדי בעכו הוי נפטרים, משום שעכו הוא הגבול של א"י, ואסור לצאת מא"י לחו"ל, משמע שאסור לצאת אפילו ללוות לחבירו אף שדעתו לחזור. שוב מצאתי בריטב"א (מו"ק יד,א) שכתב שאין דרך ת"ח לצאת מא"י לחו"ל אפילו לדבר מצוה. א"כ י"ל דלעולם מותר לצאת לזמן קצר, רק הרבנן החמירו על עצמן, ולא רצו לצאת אפילו ללוות לחבריהם החודרים לבבל, אף שמן הדין מותר.

אבל עדיין יש להעיר על דבריו מהר"מ, שפסק שאסור לצאת מא"י אלא ללמוד תורה וכו' וחוזר מיד, א"כ אפילו אלו שמותרים להם לצאת אינו אלא לשעה, א"כ בלא"ה לעולם אסור. ויש לדחות שאולי מי שיצא לישא אשה, אינו חוזר מיד שלא תמיד מוצאים את הזוג מיד, ואלי יקח לו הרבה זמן, וכן מי שיוצא ללמוד תורה יכול להיות שילך לכמה שנים, אבל לזמן קצר ממש אולי מותר. אבל עי' בשו"ע או"ח סי' תקלא שמי שבא ממדינת הים מותר לו לגלח בחול המועד, אבל אם יצא מא"י לטייל אסור, משמע אפילו אם לא היה לזמן מרובה.

יציאה מא"י בשביל כיבוד אב ואם

ועי' שו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' רצח) שמותר לצאת מא"י ללמוד תורה ולישא אשה ובשביל כיבוד אב ואם. וצ"ב מה המקור שלו, שהגמ' בע"ז רק מביא שמותר לצאת בשביל תורה, פרנסה, ולישא אשה. והנה הגמ' בקידושין (לא,ב) מספרת שרב אסי ברח לא"י בגלל הדרישות המופרזות שהיה לאמו עליו, ושמע שהיא מגיע אחריו, ושאל את רב יוחנן האם מותר לו לצאת לקראתה, אמר לו איני יודע, אבל למעשה יצא. ועי' במהרש"א דדן מה היה השקלא וטריא בין ר"א ור"י, ומשמע שלומד בדעת רש"י, שר"י אסר לו לצאת רק משום שחשב שאין דעתו לחזור עש"ה. ואולי זה המקור של התשב"ץ שמותר לצאת בשביל כיבוד אב ואם, וכוונתו היכא שדעתו לחזור.

ועי' במ"ב (סי' תקלא,יד) שכתב מותר לצאת מא"י לבקר חבר, וז"ל אבל מא"י לחו"ל אינו מותר (לגלח בחול המועד) אלא ביצא להרויח, או לראות פני חבירו, דהוא חשיב דבר מצוה שמותר לצאת מא"י בשביל זה, משא"כ לטייל בעלמא דבכה"ג אסור לצאת מא"י לחו"ל, לא התירו לו לגלח. א"כ כ"ש בשביל כיבוד אב ואם שמותר לצאת מא"י, וכן עמא דבר.